

A magyar református teológia európaisága

(Teológia-történeti összefüggés)

Ötszáz évvel ezelőtt a reformáció azzal a felismeréssel indult el, hogy az egyháznak vissza kell térnie a Szentíráshoz. Már maga ez az akarat teológiai meglátás volt, azaz a református teológia egyidős a reformációval. Mindennek pedig bölcsője Európa volt, mint ahogyan a későbbi eszmék, irányzatok szerinti elágazása is a mi földrészünkön történt és történik. Joggal beszélünk tehát évszázados európai református teológiáról, és mert mi magyarok, mintegy 30 év múlva ezt magunkévá tettük, teológiánkat méltán illelhetjük az európai jelzővel.

Ma, és a következő időkben a kérdést állandóan fel kell tennünk: mi a „teológia európaisága” kifejezésnek az értéke? Napjainkban földrészünkön mindenütt, Keleten különösen, mindenki az európai normáknak igyekszik megfelelni, az „eurokonform” védjegy és vízumpecsét még az eszmék áramlásában is. Teológiánkat, a magyar reformátust is, eredetét és kibontakozását tekintve nevezhetjük ugyan európainak, azonban az alapmeghatározója nem ez, hanem az, hogy evangéliumi. A magyar református teológia európai, de ez önmagában nem önazonosságának alapvető ismertetőjegye, illetve csak akkor az, ha megőrzi evangéliumi tartalmát. Ez azt jelenti, hogy ha a (nyugati) református teológia elveszti evangéliumi töltetét, akkor nekünk *ezt* az európai jelzőt fel kell adnunk.

Akkor vagyunk tárgyyszerűek, ha a „hol van Európa?” kérdésre kettős választ adunk. Európa az Atlanti-óceán és az Urál hegyvonulat, a skandináv államok és Dél-Balkán által közrefogott terület. Ezzel *földrajzilag* határoztuk meg kontinensünket, így tanítják az iskolákban és így rögződött tudatunkban is. Azonban a kétezer éves művelődés elterjedése tekintetében egy kisebb *kultúr-Európára* kell gondolnunk, amelynek keleti határa Finnország, a három kis balti állam, Lengyelország, a Kárpátok keleti, majd déli vonulata és a Száva folyó. Tárgyi tanúi ennek az építészeti stílusok váltakozása, szellemileg pedig az a tény, hogy mind a katolicizmus, mind a reformáció megakadt a jelzet vonalánál. Ennek a területnek – ha nem is négyzetkilométerekre lebontható pontossággal, de hozzávetőlegesen mégis – az elnevezése a közös sémi „ereb” tőből származtatható, amely sötétséget, estét, átvitt értelemben nyugatot jelent.¹ Ilyen értelemben mi is – bármilyen különös is – „Nyugat” vagyunk, mint ahogyan ennek az egész térségnek az egyházait általában „nyugati egyházaknak” nevezik. (Jelenthet ez valamelyes összetartozás-tudatot, de azt semmiképpen nem, hogy másokat leminősítsünk.) Amikor tehát magyar református teológiánk európaiságát valljuk, kifejezzük, hogy ehhez a művelődési körhöz tartozunk, ezen belül az itt élt és élő egyházakhoz.

---

¹ Az elnevezés etimológiáját egy régebbi előadásomban jeleztem. Erdélyi önazonosság-tudatunk az Európai Unió küszöbe előtt. *Másképpen van megírva*. Kv. 2007. 140.

Önazonosságunk meghatározásánál gyakran az „az vagyok”, a „nem vagyok az” tükrében derül ki – bár az ilyen viszonyítás nem szükségszerű. Vallásilag nem vagyunk annyira megosztottak, mint a sokszínű *Észak-Amerika*, ahonnan a 19. század harmadik harmadától kezdve átjöttek Európába a szektás mozgalmak. A ma már önálló amerikai protestáns teológia sokáig európai gyökerű származtatott jelenség volt, amelynek utórezgései az ott megjelenő Barth-fordítások. A *keleti-déli ortodoxia* eszmeileg távolabb esik tőlünk, mint ahogyan a földrajzi helyzetből következnek. A racionális Nyugat és a misztikus Kelet kettőssége jól kivehető, a teológiai gondolkozás szintjén pedig a nyugati krisztológia és a keleti pneumatológia kettősségében érzékelhető. A primitív sarkításoktól tartózkodnunk kell, de a hangsúlyeltolódások letagadhatatlanok. Viszont az is igaz, hogy az utolsó fél évszázadban megélenkült kommunikáció következtében át-hangzások történtek. A fenti észrevételeket két megjegyzéssel kell kiegészítenünk. Egyfelől, hogy a magyar református teológia európaisága nyilván nem csupán ebből a kettős negációból értékelhető, másfelől, hogy hiba lenne teljesen zárolni teológiánkat Amerika és Bizánc felé.

A történelem medre

Az, hogy ma magyar református teológiánkat európainak nevezhetjük, a szellemi értékek áramlásának köszönhető. Ennek medre pedig országunk történelme. Ismételten és sokadszor hangsúlyoznunk kell annak a jelentőségét, ami ezer esztendővel ez előtt történt, amikor István királyunk nem Bizánchoz, hanem Rómához kapcsolta fiatal keresztyénségünket, és ezzel együtt az egész országot. Így aztán az 1054-es nagy egyházszakadás minket már Nyugaton talált. Európaiak lettünk, a szónak művelődési, vallási értelmében is. Egy Kárpát-medencében megszervezett ország, azaz új állam jött létre, s történt ez akkor, amikor tőlünk nyugatabbra még sokáig, csak német fejedelemségekről, csak németalföldi tartományokról beszélhetünk – hogy csak a későbbi protestáns országokat említsük. A belső trónvillongások, a tatár hordák pusztítása ellenére mintegy 550 évig megmaradtunk egységes magyar államnak, amely a nyugat felől jövő szellemi áramlatok felé nyitott volt. Elég csupán Mátyás király – úgymond – művelődéspolitikájára gondolnunk, továbbá arra, hogy még száz év sem kellett ahhoz, hogy a könyvnyomtatás nálunk is meghonosodjék. Az építészet területén a román stílus, majd a gótika jelezte az ott lakóknak és minden jöttmentnek, Zircről és Pannónhalmától kezdve, Kolozsváron át Brassóig, hogy Európában vagyunk. A magyar állam egységét és európaiságát nem csupán a politikai megszervezettség, nem csupán a tárgyi művelődés jelei biztosították, hanem maga az egyház is. Római katolikus teológia-történész feladata lenne kimutatni, hogy a skolasztikának volt-e magyar megjelenítése, és ha igen, milyen mértékű volt. Azt viszont – bárhonnan is nézve a jelenséget – egyértelműen értékelnünk kell, hogy ebben a korban telepedtek meg hazánkban az iskola-alapító szerzetesrendek.

Az 1541-től háromba szakadt ország olyan sajátos politikai és művelődési úton indult el, amelyet meghatározott a reformáció, s ennek svájci eredetű hullámai mindhá-

rom országrészt elérték. A Dunántúlon Huszár Gál, Abaújban és Zemplénben Károli Gáspár, a török hódoltságban Szegedi Kis István prédikált. Szerveztek, Bibliát fordítottak és nyomtattak, éneket szereztek. Történt ez annak ellenére, hogy Ferdinánd országába begyűrűzött az ellenreformáció (gondoljunk a későbbi gyászévtizedre 1671–1681), annak ellenére, hogy a Porta ferde szemmel nézett minden magyar megmozdulást (lásd Szegedi Kis István török fogságát). Előttük azonban Debrecenben nyert tért a reformáció kálvini iránya, ahol előbb Kálmáncsehi Sánta Márton, majd Méliusz Juhász Péter harcos hévvel védte a reformátori tanításokat. Erdélyben hamarosan tért nyert a reformáció három iránya, és Nyugatot megelőzve, 1568-ban a tordai országgyűlésen kimondták a római katolikus, lutheránus, református és unitárius vallás egyenjogúságát. Majd a két hatalom közé került országrészt bölcs fejedelmek kormányozták, s politikailag független maradt. A szervezett rekatolizáció nem érintette a fejedelemséget, s a három nagy fejedelem, Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György vallásszabadságot vívott ki népe számára. Virágzott a Nyugatról hozott teológia is, sajátos magyar színt felvéve. Gyulafehérvár pezsgett a protestáns ortodoxok és a puritánok vitáitól, a Németalföldről Erdélybe telepített Apáczai Csere János karteziánizmusa akkor még nem, később elfogadottá vált, s napvilágot látott az Öreg Graduál is. Erdély mind politikailag, mind a reformáció szempontjából virágkorát élte. Csupán egypár évtizedre ugyan, de kitörölhetetlenül ez az országrész eszményi kis Európává vált.

Nem feladatom belátni a következő időszak, a 19. század politikai történéseit, elemezni még kevésbé. Csupán három, a teológiai gondolkozást is meghatározó eseményt jelölök: a reformeszmét, s az ehhez kapcsolt nemzeti öntudat felébredését, az Európából hozzánk is megérkezett forradalmat és az uniót. A szabadság eszméje átlengette földrészünket, s ettől nem választható el a teológiai liberalizmus. Az unió új szellemiséget eredményezett, amelyet az 1881-es debreceni alkotmányozó zsinat jelenített meg. Éppen az európaiságra nézve jelentősnek kell tartanunk, hogy a 19. század elején a nemzeti eszme behatolt a művelődés minden területére, s ez teológiánkra nézve azt (is) jelentette, hogy megszűnt a sok évtizedes latin nyelvűség.

Arról, hogy a 20. századi magyar református teológia mennyiben volt európai, az előadás egyik későbbi fejezetében fogok szólni, itt csupán rövid észrevételekre szorítkozom. A két világháború közös európai tragédiáját, a többmillió életvesztést mi fokozott traumaként éltük meg, mert el kellett viselnünk az igazságtalan békediktátumokat is. Mindezek ellenére nem szakadtunk el a Nyugattól, az újreformátori teológia nálunk visszhangra talált, s úgy, ahogyan Európában is (vagy talán még nagyobb intenzitással) megindultak az evangelizációs mozgalmak, belmissziós szövetségek, egyesületek létesültek.

Vándorúton

Isten gondoskodott arról, hogy a történelmi események medrében az evangélium eljusson a nyugati világba. A Lélek indította az apostolokat, az egykori vándorpróféták

utódait, a misszionáriusokat, hogy az evangélium szellemével áthassák, és így keresztyénné tegyék Európát. Református szemmel nézve, de általában is, a 16. századtól kezdve a misszió nyugat–keleti irányt vett, s eljutott a Kárpátok keleti vonulatáig. Ebben Istennek drága eszközei mindenekelőtt a peregrinusok voltak.

Püspökeinket, patrónusainkat, mindenre vállalkozó lelkipásztorainkat az az akarat hajtotta Nyugat felé, hogy megismerve a reformáció eszméjét, szerezzenek annak érvényt Magyarországon is, az, hogy a honi teológia tartson lépést a nyugati szellemi áramlatokkal. De az is, hogy az evangéliummal megvigasztalják a társadalmi, gazdasági nyomorba és a Habsburg–török szorítóba került lelkileg elalélt népünket. A 16. század derekától kezdve, nem százával, hanem ezrével kerültek lelkipásztorok Nyugatra, nem tudjuk pontosan, hogy hányan, de talán irányadó az adat: 1555-től a század végéig 1018 protestáns magyar diák, lelkipásztor tanult a wittenbergi egyetemen.²

A peregrinációnak első célvárosa Wittenberg volt, s miután 1592-ben az ott tanuló 25 magyar diákot kitiltották az egyetemről, Heidelberg lett. Ez az egyetem a 30 éves háborúval megsemmisült, s ettől kezdve a peregrinus lelkipásztorok és diákok Németalföldön tanultak, főleg Franekerben és Utrechtben.³ A német fejedelemségeknek és a németalföldi tartományoknak ezekben az egyetemi központjaiban tárt karokkal fogadták a reformáció tanításaira fogékony magyar vándorokat, akik egyhamar bekapcsolódtak az egyetemi és az egyházi életbe. Isten a 16. századi első protestáns peregrinus nemzedéket használta fel, hogy a Kárpát-medencében a reformáció meginduljon, s a későbbiekkel abban, hogy végleg meghonosodjék, de ezzel együtt egy európai szellemiség és műveltség áradt vidékeinkre. A hazatért diákok, lelkipásztorok itthoni vándorprédikátorok is voltak, városról városra vitték a reformátori tanításokat, s legtöbbször valamelyik iskolaközpontba telepedett meg. Az első két nemzedék vándorlásainak útvonalából egypárat emelek ki. Szegedi Kis István: Wittenberg – Tasnád, Gyula, Cegléd, Baranya megye; Kálmáncsehi Sánta Márton: Krakko – Debrecen, Munkács, Kolozsvár; Méliusz Juhász Péter: Wittenberg – Debrecen; Károli Gáspár: Wittenberg – Gönc; Szenczi Molnár Albert: Wittenberg, Heidelberg – Komárom, Kassa, Kolozsvár; Geleji Katona István: Heidelberg – Gyulafehérvár; Medgyesi Pál: Leiden, Cambridge – Debrecen, Munkács, Gyulafehérvár, Sárospatak; Apáczai Csere János: Franeker, Leiden, Utrecht – Gyulafehérvár, Kolozsvár; Bod Péter: Leiden – Magyarigen; Komáromi Csipkés György: Utrecht – Debrecen. Az Európából indult reformáció bejárta hazánk csaknem minden táját.

Ennek hozadékát a következőkben foglalom össze:

1. Kivándorolt prédikátoraink a külföldön töltött évek idején *bekerültek a teológiai irányzatok sodrásába*, s most nem csupán a reformátori eszmékre gondolok, hanem részesei lettek az azt követő teológiai és filozófiai disputának. Ebből a hazahozott szellemiségből – éppen a disputák kapcsán – csupán egy elemet emelek ki, a vitakészséget és -képességet. Európát nemcsak protestáns–római katolikus álláspontok éles szembe-

---

² *Történeti kronológia*. Kritérion Kiadó, Buk. 1976. I. 204.

³ Előadásomnak ennél a fejezeténél G. Henk van de Graaf kitűnő könyvének adatait vettem át. *A németalföldi akadémia és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században. 1690–1795*.

kerülése izzította át, hanem a lutheránus-református véleménykülönbségek is (gondoljunk az úrvacsorai vitákra), sőt a református egyházon belüli nézeteltérések is. A Nyugatról hazatérők megtanultak szóban és írásban érvelni igazságuk mellett. Ismertek Kálmáncsehinek és Méliusznak a lutheránusokkal (1551-ben, illetve 1564-ben), főleg pedig ez utóbbinak az antitrinitáriusokkal (1561-ben és 1567-ben) folytatott vitái.

2. A reformációra és a reformátori tanokra nézve meghatározó volt, hogy a doktori címmel, vagy a nélkül hazatérő külföldjárók egy része vagy magyarországi iskoláknál *tanárkodott*, vagy *fejedelmek, földesurak udvari lelképásztoraiként hasznosíthatta tudását*, tapasztalatait.⁴ A peregrinus szó másodjelentésében nemcsak a külföldön tanulóra vonatkozik, hanem általában vándorprédikátort is jelent. Azok, akik nem foglaltak el jelentősebb szolgálati helyet, bejárták az ország egy részét, falvakon, városokon elszórták az evangélium magját.

3. A lehetőségeknek és érdeklődésüknek megfelelően, egyes külföldjárók jelentős *könyvsomaggal érkeztek haza*, s ezek között nemegyszer tankönyvek is voltak. Ezekkel a – jobbra latin nyelvű – könyvekkel gazdagították akadémiáink, fejedelmeink és patrónusaink könyvtárait.

4. Említésre méltó továbbá, hogy egyesek *levélben tartották a kapcsolatot* a külföldi professzorokkal, barátokkal. Henk van de Graaf jegyzi meg, hogy a Németalföldről érkezett levelek íróit kevésbé érdekelte általában a magyar egyházi, akadémiai helyzet, inkább csak afelől érdeklődtek, hogy az ottani tanvitáknak milyen visszhangjuk volt nálunk.⁵

5. A nyomdatörténészek feladata kikutatni, hogy az akkori európai *nyomdatechnikák elsajátításában* milyen szerepük volt a peregrinusoknak, s azt is, hogy közbenjárásukkal érkeztek-e hozzánk nyomdagépek? Gondolom, hogy itt Misztótfalusi Kis Miklósról mindenképpen meg kell emlékeznünk.

Az európai szellemiség nem csupán a peregrinusok áldásos szolgálatával érte el hazánkat, hanem úgy is, hogy az erdélyi fejedelmek a 17. század közepén elismert német, holland, angol tudósokat hívtak a gyulafehérvári akadémiára. Bethlen Gábor 1622-ben Opitz, 1629-ben Alstedius (aki jelen volt a dordrechti zsinaton), I. Rákóczi György 1630-ban Bisterfeldet, II. Rákóczi György 1655-ben Basiriust hozatta Gyulafehérvárra.

A peregrinációval és Istennek más, áldott eszközeivel a középkori és újkori Nyugatról nem tallérokat hoztunk be, hanem eszméket: az ókatolicizmusnak köszönhetjük a tanítórendek betelepítését, s a huszitizmus is érintette az egyházi gondolkozást. Városi, falusi templomaink a ma méltán dicséret HEKS átutalásai nélkül is gótikus, reneszánsz remekművekké váltak. A hazatérő protestáns peregrinusok a felismert evangélium ajándékát adták át a vándorprédikátorokká vált szolgatársaiknak, anélkül, hogy valamelyiküknek is megtérítették volna útiköltségét. Ma már csupán másodlagos kér-

---

⁴ Tanulmányok sora taglalja a patrónusok szolgálatát a reformáció terjedésében. Erre itt nem térhetek ki, csupán annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy őket több esetben is a hazatérő peregrinusok ismertették meg az új tanokkal.

⁵ Henk van de Graaf: *i. m.* 221.

dés, hogy honnan volt anyagi alap a vizsolyi nyomda felállításához, mert nem ez volt az isteni csoda, hanem az, hogy a „Bibliát mindenkinek a maga nyelvén” erasmusi eszme megvalósulásához csupán egypár évtizedre volt szükség.

Ez a rövid történeti visszapillantás mára néző egyházi kiértékelésre is ösztönözhet. Bizonyára az utolsó 20 év peregrinusai hozzájárultak ahhoz, hogy lépéseket tegyünk az európai tudományosság felé. Gondolok itt főleg azokra, akik már katedrákon oktatnak, de másokra is. Nem tudjuk, hogy a 16–18. századok egyetemjárói közül hányan hagyták el végleg hazánkat, s azt sem, hogy a hazatértek közül hánynak volt hiábavaló a peregrinációja. Kortársainkról viszont ezt számba lehet venni, számolva azzal, hogy az összkép nem lesz túlságosan lelkesítő.

Mai visszhang és szűrő

1. *A visszhang.* Teológiai visszhang kifejezésről abban az értelemben beszélhetünk, hogy az evangéliumnak egykor kelet–nyugati iránya most nyugat–keletivé vált, sokszor tompultan ugyan, de mégis visszaérkezett Kelet-Európához. Ezt a közösséget jelölő újszövetségi koinónia kifejezéssel jelölhetjük, amelyben áramlás történik. Ezt munkálta – más művelődési, civilizációs, műszaki stb. közvetítésen túl – főleg a peregrináció. Ezért foglalkoztam részletesebben ezzel a jelenséggel. Megérkezve a 20. század közepére, a szellemi áramlatok átvétele vagy éppen a visszautasítása révén, magyar református teológiánk európaivá vált. Azt, hogy az elmúlt század második felében mi történt a nyugat-európai teológiában, nehéz lenne értékelni. A kérdésről Vályi Nagy Ervin szakszerűen értekezik, s én meglegezem egyetlen helyénvaló észrevételével. E szerint Nyugaton feladták a barthi „Isten merőben más” teológiát, amelyről az a vélemény alakult ki, hogy nem oldotta meg az ember egzisztenciális kérdéseit, és visszatértek a „theológiai nagyapákhoz”, főleg Schleiermacherhez és Hegelhez. Vályi 1984-ben alapos elemzéssel azt is kimutatja, hogy újabb érdeklődés mutatkozik a dialektikai teológia iránt.⁶ Bizonyára így van, s én magam örülnék, ha ezt a magyar református teológiáról ma is el lehetne mondani.

Természetesen nem vállalkozhatom arra, hogy hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozzam arról, ami bennünket az egész kérdésből érdekel, arról ti., hogy mi történt a második világháború után a sorompó keleti oldalán. Csupán egypár észrevételre szorítkozom.

A magyar református egyházban nem volt politikai teológia. Tudom, hogy ez a mondat ebben a megfogalmazásban vitaindító, ezért látom szükségét, hogy megmagyarázzam. A kommunista rendszer mellett egyházi hűségnyilatkozatainkat nem nevezhetjük teológiának, akkor sem, ha álteológiai szósszal öntöttük le. Minél aulikusabb volt egy egyházi megnyilatkozás, annál kevésbé volt teológia. Amit nálunk teológiának lehetett nevezni, az kettős (sokszor csak hallgatólagos) visszautasításból született. Egyfelől éppen a politikai ideológiai hatás ellenében teologizáltunk, másfelől elutasítottuk

---

⁶ *Nyugati teológiai irányzatok századunkban.* Bp. 1984. Főleg a 17–21. oldalakra utalok.

a romboló, bibliailag nem igazolható, begyökerezett újreformátori teológiánktól idegen áramlatok hordalékait. Erdélyben a Tavasztyék utáni ún. második Barth-követő nemzedék, Magyarországon Nagy Barna, Török István, Victor János vonala meghatározta a 20. század második felének teológiáját. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy ezen kívül ne lett volna más, pozitív tartalmú teológia, más nem barthiánus teológus, gondolva például Pákozdy László Mártonra, vagy a valamivel korábban élt és alkotott Kecskeméthy Istvánra.

Úgy vélem, ebben a nem politikai teológiában, ebben a nem liberális teológiában voltunk és maradtunk a kálvini vonalon európaiak.

2. *A szűrő.* Ennek a jobbára nyugat-keleti szellemi áramlásnak megvoltak és megvannak a veszélyei, elhárításukban szerepük volt még a népünket sújtó eseményeknek is, amelyekből most kettőt említek.

A 16–17. században a török fennhatóság alá került középső országrész megtörte az ellenreformáció hullámverését, s Erdély – különösen a nagy fejedelmek korában – saját maga oldotta meg vallási kérdéseit. A Tordán tartott lutheránus (1558) és antitrinitárius (1578) zsinatokon megszerveződött ez a két egyház, a református egyház zsinata (1567) pedig kimondta a communis prophetia elvét, miszerint bármely lelkipásztor jogosult bármilyen nézetet elgondolni, hirdetni. Ahogy már utaltam rá, a vallásszabadság kimondása olyan tény, amellyel megelőztük Európát. Nyugaton – vallási téren – az ellenreformáció volt európai, nálunk a vallásszabadság.

A másik esemény, amely kiszűrte az egyházunkra veszélyes hatásokat, a második világháború volt. A Magyarország nyugati határánál kihúzott szögesdrót bizonyára megfosztotta református egyházunkat, hogy személyes kapcsolataink révén és könyvek közvetítésével az európai teológiai értékek eljussanak hozzánk. Legyünk azonban figyelmesek ennek az új helyzetnek két pozitív eredményére. Először arra, hogy minden szellemi zárlat ellenére, teológiai gondolkozásunk megmaradt európainak, és erről teológiai akadémiáink – sajnos Sárospatak és Pápa nélkül, de mégis – önellátóan gondoskodtak. Ez akkor is igaz, ha az öncenzúrára nevelő bolsevik hatalom az egyház majdnem minden szolgálati területén ráütötte agyunkra pecsétjét, akkor is, ha a szolgálat teológiája a rendszert kiszolgáló teológia lett, akkor is, ha például a Református Szemle minden száma egy valaki, valami felé bemutatott „homage”-zal kezdődött (homagium = hűbéres hűségeskü). De – és ez a második hozadéka az elzártságnak – kiszűrtük az „Isten halott”, a „felszabadítás” teológiáját, az excentrikus feminizmus-teológiát, és hevesen vertük vissza a mitológiátlanítás Nyugaton majdnem népszerűvé vált bibliamagyarázási elvét. Ha ezekről hallottunk, megvakartuk fülünket, de gondoskodtunk arról, hogy se a teológiai tudomány, se az igehirdetés mélységéig ne hatoljanak be. (Pál kifejezését vettem kölcsön, aki az egészséges tudományokkal szembeállítja a mítoszokat, 2Tim 4,3–4.) Mi azzal bizonyítottuk teológiai európaiságunkat, hogy kálvinista módra az igehirdetésről értekeztünk, azzal, hogy a Református Egyház és a Református Szemle folyóirataink rendszeresen közöltek prédikációkat, igehirdetési vázlatokat. A 20. század első felében Svájcból, Hollandiából hazatelepített és magyarrá honosított európai teológiával átvészeltük nemcsak a diktatúrát, de a romboló teológiai irányzatokat is. Tudatosan vagy tudat alatt, „tartósítottuk” Tavaszty Sándor, Török István

barthianizmusát, azt, amit a Kuyper-követő Sebestyén Jenő egykor hozott Európából és képviselt Magyarországon. Amikor viszont az 1960-as évek elején-közepén Nyugatról ösztönzés jött az ökumenikus imahetek megtartására, készek voltunk mi is bevezetni a gyülekezetekbe.

Hangsúlykülönbségek

Az eddigiekből kitetszik, hogy Isten gondviselésének köszönhetően a jelenlegi magyar református teológia megmaradt európainak. Ezt a megállapítást ki kell egészítenünk azzal, hogy a sokféle történelmi, politikai, földrajzi helyzet következtében, teológiánk másként európai, mint nyugati hittestvéreinké, ez a másság viszont nem jelent értékkülönbséget. Az alcímben jelzett hangsúlykülönbséget a következő három tényben foglalom össze.

1. Tekintsünk először a teológiai tudomány *céljára*. Úgy néz ki, hogy a magyar református teológiai tudományosságnak egyetlen célja van, hogy az egyházi szolgálatokat segítse. Mi, elsősorban akadémiaiunkon, de könyvtárakban, sőt parókiákon is, teológiai hallgatóinkat és saját magunkat is arra képezzük ki, és arra törekszünk, hogy használható anyagot adjunk a lelkipásztoroknak. Nálunk a teológia mint tudomány és mint intézet, teljesen az igehirdetés szolgálatában áll – természetesen az igehirdetésen annak minden szolgálati területét értem, a prédikálást, a katekézist, a lelkigondozást és a diakóniát. A tőlünk nyugatabbra élő tudós testvéreinknek ezen túl, van lehetőségük, hogy olyan teológiát műveljenek, amely általában *a* tudományt és az egyetemes műveltséget is megcélozza. Az egyháznak ott vannak anyagi forrásai, és vannak személyi feltételei. Nálunk, mert ezek hiányoznak, nem engedhetjük meg magunknak az úgymond steril teológizálást. Ez az észrevétel nem bírálat, csupán helyzetfelismerés, és az is lehet, hogy szubjektív vélemény.

2. Második megállapításom, amelyben hangsúlyeltolódást látok, a *prédikáció* súlyára vonatkozik. Bár nem volt alkalmam lemérni az utolsó ötven év teológiai egyensúlyát Nyugat és Kelet között, megkísérlem az összehasonlítást. Nálunk a református lelkipásztor szolgálata prédikáció-centrikus volt, valljuk meg, sokszor a vallástanítás, a pasztoráció és a szeretetszolgálat rovására. A diktatúra beszorította szolgálatainkat a templomba, és ezzel elsorvasztotta a többi igehirdetési alkalmat. Úgy látom, hogy nálunk a bibliai, a rendszeres teológiai és az egyháztörténeti tudományok főként a homiletikának hoztak föl anyagot. Így aztán a barthi teológia talajából kinőtt „solus textus”-t a legszigorúbban megköveteltük prédikáló lelkipásztorainktól. E közben Nyugaton a katekézist pedagógiai, a lelkigondozást pszichológiai, a diakóniát szociális hatások érintették. Jól lemérhető hangsúlyeltolódásokról van szó, de óvakodnunk kell attól, hogy az európaiság toplistáján az egyiknek vagy a másiknak előkelőbb helyet utaljunk ki.

3. Úgy látom, hogy magyar református teológiánk *népi, nemzeti beágyazottsága* erősebb, mint nyugati hittestvéreinké. Ők azon az úton vannak, hogy feladják nemzeti önazonosságukat, s ebben az első lépést az angol nyelv eluralkodása jelenti. Bár itt is

őrizkednünk kell a sarkítástól, két eltérést azonban egyértelműen kimutathatunk. Egyfelől, hogy erősebb a történelemtudatunk, ragaszkodunk ahhoz, amit eleinktől örököltünk, legyen az valamelyik 16., 17. századi zsinati tanítás, sajátosan magyar református istentiszteleti rend, Tinódi Lantos Sebestyén-féle egyházi ének. Erről akadémiáink egyháztörténeti professzorai a tudomány szintjén lelkiismeretesen gondoskodnak. Másfelől tudatában vagyunk annak, hogy tudományunk meghatározó hordozója magyar nyelvünk, amelynek egyediségét, tisztaságát megőrizni teológiai feladatunk, mert meg vagyunk győződve, hogy Isten akarata az, hogy az evangélium üzenetét népünk nyelvén adjuk át.

Fogyasztók?

Bizarr kifejezés, és manapság a (negatív) társadalmi, gazdasági jelenségekkel hozták kapcsolatba. Kétségtelen, hogy arra vagyunk berendezkedve, hogy Nyugat-Európa testvéregyházaitól vegyük át teológiai táplálékunkat. Ez mindenképpen így van magának a tudománynak a területén. Talán csak népünk egyháziassága, templomszeretete állhat példaként a Nyugat előtt. De hát meddig? Rajongás és önértékeinknek a túlbecsülése lenne arra gondolni, hogy eljön az idő, amikor a kommunikáció csatornáin megfordul a teológiai tudomány áramlásiránya. Elég feladat arra figyelni, hogy az átvett és a magunk termelte teológiai értékeket megőrizzük. Ezekkel viszont „be kell menni Európába”. Erre nézve egy régebbi előadásom szemléltetőképeére utalok.⁷ Az összeurópai „ikon” mozaikképében a magyar református teológiának meg kell őriznie sajátos jellegét – itt most európaiságára is gondolok –, s ha nem tanulnak is tőlünk mások, legalább ezzel a sajátos teológiai színnel ismernek el európainak.

Elhangzott a Doktorok Kollégiumán 2011. augusztus 22-én, Debrecenben.

---

⁷ Magyar protestáns önazonosságunk az új Európában. *Református Egyház* 2004. 276.